

100 godina Starohrvatske prosvjete

Hrvoje GJURAŠIN

kustos, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Starohrvatska prosvjeta, čija je 100 godišnjica izlazenja obilježena 1995. godine izložbom, posljedica je zanimanja za sve nacionalno, pa tako i arheologiju, krajem 19. stoljeća. Ona je prvo stručno glasilo ne samo u Hrvatskoj, već i na cijelom slavenskom Jugu, posvećeno isključivo temama nacionalne arheologije, a program koji je donesen u prvom broju, do danas nije bitno mijenjan.

Prve rezultate istraživanja hrvatskih starina objavljuje dnevni tisak a potom stručni časopisi, splitski *Bullettino* a posebno *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*. Ovaj potonji je bio glasilo Hrvatskog starinarskog društva, pa je u njemu od 1890. do 1892. godine izlazila posebna rubrika pod naslovom *Glasnik starinarskog društva u Kninu*. U njemu su objavljeni tromjesečni izvještaji kao i *Bilježke kroz starinarske iskopine u kninskoj okoli- ci od godine 1885 - 1890*.¹

Godine 1888. don Frane Bulić piše prvo znanstveno djelo s područja hrvatske arheologije, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolicu uz ostale suvremene dalmatinske iz doba narodne hrvatske dinastije*, u kojem objavljuje veliki broj pronađenih spomenika. Odlaskom u mirovinu Š. Ljubića, godine 1892. nastaje prekid u izlazenju *Viestnika Hrvatskoga arheološkoga društva*. Predloženo je spajanje *Hrvatskog arheološkoga društva* i *Kninskog starinarskog društva*, što bi omogućilo *Vjesniku* nastavak tiskanja, ali se u tome nije uspjelo.²

Godine 1893. od zbirke mnogobrojnih skupljenih arheoloških spomenika u Kninu formira se *Prvi muzej hrvatskih spomenika*. Sve je veća potreba za izdavanjem vlastitog stručnog glasila, i Marun u pregovorima s *Maticom dalmatinskom* pokušava pokrenuti 1893. vlastiti muzejski časopis.³ Kad to nije uspio, pokušao se povezati s *Glasnikom Zemaljskog muzeja* u Sarajevu s istim namjerama, ali bez rezultata. Na kraju je, na sedmoj glavnoj skupštini Hrvatskoga starinarskog društva, održanoj 15. svibnja 1894. u Kninu, bila donesena odluka o samostalnom pokretanju časopisa.⁴

Tako se početkom 1895. godine pojavio prvi broj pod naslovom *Starohrvatska prosvjeta - Glasilo starinarskog društva u Kninu*. Bilo je to prvo stručno glasilo u Hrvatskoj, i uopće među južnim Slavenima, posvećeno isključivo temama iz područja nacionalne arheologije. Možda je najbolje na ovom mjestu donijeti nekoliko karakterističnih izvadaka *Programa* iz prvog sveska SHP, a povodom njezina izlaska pred javnost.⁵

¹ Vjesnik Hrv.arh. društva, god. XII(1890) - XIV(1892).

² S. Gunjača, Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete, *SHP, Ser. III, 6(1958)*, 17.

³ Ibid.

⁴ Upraviteljstvo Hrvatskog starinarskog društva, Program, *SHP, Ser I, 1(1895)*, 3.

⁵ Ibid; 3-6.

Ko što ljudskoj zadrugi trebujemo glasa i rieči, da se medjusobno sporazumimo, da svjeta i utjebe jedan u drugoga nadjemo; tako i naše Hrv. starinarsko društvo od početaka svojega potrebovaše osobita glasnika, kojim bi podržavalo tiesni saobraćaj medju članovima, bilježilo svaki društveni materijalni i znanstveni napredak i njegove društvene potrebe tumačilo; kojim bi i preko društvenog kruga u prostranom svijetu sticalo novih članova, savjetnika i prijatelja. Društvo trebovaše posebnoga organa, kao ozebao sunca; pa tomu evo sada doskače Starohrvatskom Prosvjetom.

Hrvatski narod, koji napreduje na svakom polju ljudskog umjeća, kako nije mogao biti bez starinarskog društva, koje bi se naročito bavilo sa izkopavanjem, sabiranjem i sačuvanjem hrvatskih spomenika, tako nije mogao zaostati za susjednim narodima, a da nebude imao i strukovni časopis, koji bi ne samo takove spomenike razsvietljivao, nego bi se još bavio u širokom smislu rieči sa ostalim svojim prosvjetnim prilikama u najdavnijim i najslavnijim dnevima.

Starohrvatska prosvjeta trebala se baviti isključivo povijesnim i kulturnim prilikama hrvatskog naroda kroz razdoblje VII. do XII. stoljeća, a samo usput i drugim povijesnim razdobljima. Predviđeno je da izlazi četiri puta na godinu, u najmanje dva tiskana arka. Rukopisi i slike za časopis slali su se uredniku u Korčulu.

Utemeljitelj *Starohrvatske prosvjete*, fra Lujo Marun (1857.-1939.), cijeli je svoj život posvetio pronalaženju i iskopavanju starohrvatskih arheoloških položaja na području gotovo cijele Dalmacije, a osobito u okolici Knina, Drniša, Vrlike i Benkovca. Osnovao je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, i Hrvatsko starinarsko društvo, čiji je bio predsjednik. Njegovim iskopavanjima počinje razvoj starohrvatske arheologije.⁶

Prvi urednik *Prosvjete*, Frano Radić (1857.-1933.),⁷ rodio se u Bolu na otoku Braču. Ljubav za spomenike usadio mu je Ivan Dević, kanonik, "koji se bavio starinama i poviješću"⁸, kod kojeg je stanovao prvih godina školovanja u Splitu. Za vrijeme praznika u Bolu družio se s dominikancem Angelom Bojanićem (1828.-1889.), koji se bavi numizmatikom, skuplja i obrađuje kulturno blago Bole i njegove okolice. Poslije završene gimnazije odlazi na studij arhitekture u Beč, ali zbog materijalne situacije ne uspijeva završiti studij. Poslušavši savjet Mihovila Pavlinovića (1831.-1887.), najdosljednijeg zagovornika sjedinjenja Dalmacije s prekovalebit-skom Hrvatskom, postaje 1878. učitelj građanske škole u Makarskoj. Nakon tri godine 1881. premješten je u grad Korčulu, gdje ostaje 24 godine. Tu je stručni učitelj koji je organizirao prvu teorijsko-praktičnu obrtnu školu u Dalmaciji iz brodogradnje i kamenoklesarstva. Od 1905. godine stručni je učitelj na ženskoj preparandiji u Dubrovniku. Zbog slabog vida je 1914. umirovljen i vraća se u rodni Bol. Umro je u 76. godini života, dana 13. travnja 1933. godine.

Najvažnije, najplodnije i najinteresantnije razdoblje u njegovu životu je boravak u gradu Korčuli, kad se uz svoj redovni posao stručnog učitelja intezivno interesira za arheologiju i povijest umjetnosti. To je vrijeme buđenja narodne svijesti u Dalmaciji,

⁶ K. Jurišić, Fra Lujo Marun, osnivač starohrvatske arheologije, *Split*, 1979. 28.

⁷ D. Vrsalović, Frano Radić, znanstveni izvjestitelj "Hrvatskog starinarskog društva u Kninu" i glavni urednik "Starohrvatske prosvjete" (1857.-1933.), *SHP, Split, ser. III, 12(1982)*, 201-217.

⁸ Pismo M. Klarića od 23. VII. 1931. upućeno I. Esihu, Sveučilišna knjižnica, fasc. R 7632 b (pisma). Ovom prilikom zahvaljujemo osoblju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu - Zbirka rijetkih knjiga i rukopisa, a posebno gospodi Tinki Katić na susretljivosti koju mi je iskazala pri obradbi Radićeve ostavštine.

Lujo Marun u Muzeju hrvatskih starina, u kući Fontana, Knin, oko 1930. godine

⁹ Š. Ljubić, Još dvie rieči o Šubićevu nadpisu iz Ostrvice, *SHP, Knin, ser 1, 1(1895), 2, 71-73.*

¹⁰ K. Patsch i L. Marun, Plohorezbe sarkofaga u kninskom muzeju našaste medj ruševinami bazilike na rimokatoličkom groblju u Biskupiji, *SHP, Knin, ser 1, 1(1895), 2, 97-102.*

kad mnogobrojni arheološki nalazi dopunjuju stranice hrvatske povijesti. Veći dio arheoloških istraživanja vode amateri koji ujedno i objavljuju rezultate istraživanja, ali to je i vrijeme djelovanja naših poznatih arheologa; Šime Ljubića (1822.-1896.), Frane Bulića (1846.-1934.) i Luke Jelića (1863.-1922.).

U prvoj seriji *Prosvjete* samo dva rada su napisali stručnjaci i to Šime Ljubić,⁹ povjesnik i arheolog, tada već u mirovini te Karlo Patsch¹⁰ zajedno s Marunom, u vrijeme kada je još bio gimnazijski profesor. Ostale članke su pisali uglavnom daroviti amateri pa i obični laici u znanosti, po zanimanju crkvene

osobe ili učitelji. Radić se najčešće dopisuje sa Š. Ljubićem, od kojeg dobiva podršku za svoj rad, a F. Bulić mu odaje priznanje na uređivanju SHP, koja je pod njegovim uredništvom iznijela obilan materijal s područja hrvatske arheologije u Dalmaciji.¹¹

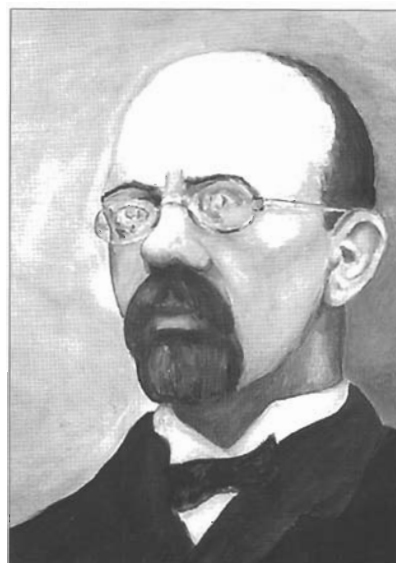
Već prije pokretanja SHP Radić je započeo proučavanjem starohrvatskih crkvice, u čemu mu je od velike koristi bilo dvogodišnje studiranje arhitekture. Poznat po svojoj marljivosti, potrudio se da svoje znanje dopuni i arheološkom naobrazbom. U marljivom sabiranju, proučavanju i opisivanju crkvice po Dalmaciji i njihova kamenog namještaja, pokazao se je kao vrijedan istraživač i pisac. Skupio je o tim sakralnim spomenicima toliko grade da je to omogućilo pisanje studija Vasiću, Strzygowskom i Karamanu. Ne možemo tvrditi da su Radićevi opisi i datacije spomenika uvijek bile točne ali su u to vrijeme poslužile svom cilju.

Za početak naše nacionalne arheologije važni su Radićevi članci o spomenicima Kninskog muzeja, s kojima je prvi započeo upoznavanje naše i strane stručne javnosti, a koje je Marun s toliko energije i ustrajnosti iskopavao.

Sudjelovao je u arheološkim istraživanjima jedino u Podgrađu - Asseriji kod Benkovca, gdje su poviše rimskih bili starohrvatski grobovi.¹²

Godine 1891. Radić je izabran za člana zamjenika, znanstvenog izvjestitelja Kninskog starinarskog društva, a nakon Bulićeve i Jelićeve ostavke, na sjednici u povodu otvaranja Prvog muzeja hrvatskih starina, dne 24. kolovoza 1893. i za glavnog izvjestitelja Društva, koje je tom prilikom promijenilo ime u *Hrvatsko starinarsko društvo*.¹³ Okolnosti u kojima je Radić djelovao nisu bile lake. Stanovao je daleko od znanstvenih središta, knjižnica i muzeja, pa i od samog Muzeja hrvatskih spomenika. Prvo je morao obavljati svoj učiteljski posao, a tek potom je mogao voditi brigu o časopisu. Uz to imao je obitelj, četvero djece i slabe prihode, tako da se samo njegovoj dobroj volji i nesalomivoj energiji može pripisati što je ovoliko uspio napraviti. To mu priznaje i T. Smičiklas u pismu od 7. svibnja 1898: *Ja vjerujem da Vam je pored škole, pa još udaljen od većeg svijeta teško uređivati Starohrvatsku prosvjetu. Kad pomislim da ne imate veće pomoći, onda je gotovo nemoguće*.¹⁴

U drugoj godini izlaženja SHP pojavili su se napisi koji su poricali potrebitost ovog glasila uz već postojeće arheološke časopise, i smatrali korisnijim novac za tiskanje potrošiti za arheološka istraživanja starohrvatskih spomenika. Optužuje se Hrvatsko starinarsko društvo da je zanemarilo istraživanja jer se upustilo u izdavanje stručnog glasila koje je progutalo većinu prihoda Društva. Fra L. Marun u članku *Da li je suvišno naše glasilo Starohrvatska prosvjeta?* odgovara na napade i objašnjava kako Prosvjeta ne dobiva novac za izlaženje od visoke vlade, već putem dobrovoljnih priloga, te kad bi se svi naši arheološki časopisi bavili isključivo hrvatskim spomenicima *ni tada, obzirom na zadatak našeg društva i na važnost, obsežnost i neobradjenost spomenika iz doba naše narodne samostalnosti, ne samo naše glasilo nebi bilo nikakov luksus, nego prava narodno - kulturna potreba*.¹⁵

Frano Radić urednik Starohrvatske prosvjete od 1895. do 1904. godine (naslikao M. Palčok, 1996).

¹¹ F. Bulić, Razvoj arheoloških istraživanja i nauka kroz zadnji milenij, *Zbornik MH, Zagreb, 1925*, 230.

¹² D. Jelovina, Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva, *SHP, Split, ser. III, 18(1988)*, 248.

¹³ D. Vrsalović, o.c., 208.

¹⁴ Lj. Radić, Frano Radić, pedagog, hrvatski arheolog i polihistor, *Beograd, 1932*, 215. Sveučilišna knjižnica, br. R 6081.

¹⁵ L. Marun, Da li je suvišno naše glasilo "Starohrvatska prosvjeta", *SHP, Knin, ser. I, 2(1896)* 138.

Naslovnica prve serije Starohrvatske prosvjete

Iz izvještaja upraviteljstva HSD saznajemo: *Žalostnim srcem prisiljen sam otvoreno izjaviti u ime znanstvenoga odbora, da su tek pabirci ovdje sabranjenih hrvatskih starina do sada prikazani u našem mladom društvenom glasilu, pobudili mahom veliku pozornost i oduševljeno zanimanje prije i življe medju učenim krugovima tuđih nam naroda, njemačkog i francuzkoga, tih dvaju revnih takmaca i suparnika na polju sveukupnog znanstvenog napredka, nego li medju rodoljubima, a, treba istinu kazati, i samim učenjacima hrvatskim. Nerazumievajući hrvatski, jagme se ipak duhoviti francuzki učenjaci za našom "Starohrvatskom Prosvjetom", o kojoj kažu, da joj mnogobrojne, razgovietne slike, međunarodnim, svakom razumljivim jezikom, razširuju po svemu učenomu svijetu poznavanje starina hrvatskih, te mole, da im se u kratko na francuzki raztumače ciljevi našeg društva i glavni njegovi dosadašnji znanstveni uspjesi, čemu se dragovoljnom pripravnošću i nastoji da udovolji.*¹⁶

Prosvjeta nije imala stalne suradnike, jer se zbog nestašice sredstava nije mogao nagrađivati njihov rad, a iz istih razloga tiskana je samo na hrvatskom jeziku.¹⁷ Zahvaljujući Prosvjeti povećao se i broj članova Hrvatskoga starinarskog društva sa stotinjak na tisuću, a Prosvjeta postaje najpopularniji arheološki časopis kod nas.¹⁸ Prva serija izlazila je u Kninu od 1895. do 1904. godine, tiskana je u Zagrebu a uređivana u Korčuli. U tih prvih deset godina izlaženja (do uključivo 1904. g.) ostvarila je osam godišta.

god. I sv.1, 2, 3, 4	1895. g. (266 str.)
god. II sv.1, 2, 3, 4	1896. g. (268 str.)
god. III sv.1, 2, 3-4	1897. g. (194 str.)
god. IV sv.1, 2, 3-4	1898. g. (200 str.)
god. V sv.1, 2, 3-4	1900. g. (154 str.)
god. VI sv.1-2, 3-4	1901. g. (117 str.)
god. VII sv.1, 2	1903. g. (105 str.)
god. VIII sv.1-2	1904. g. (55 str.)

Sveukupno je tiskano 22 sveska Prosvjete, od čega šest kao dvobroji na ukupno 1359 stranica.

Razlog prestanka izlaženja časopisa je, uz nedostatak sredstava, i nepostojanje stalnih suradnika, tako da većinu članka piše Radić. On je čak potpisan kao jedini autor u sv. 3. i 4. iz 1901.g.

U predgovoru III. serije iznosi se kao razlog prestanku izlaženja časopisa urednikovo sljepilo.¹⁹ Radić je 1905 premješten u Dubrovnik, na žensku učiteljsku školu, u zvanje glavnog stručnog učitelja, gdje predaje talijanski, fiziku i prirodopis, i tek je 1914. umirovljen zbog oslabljenog vida.²⁰

O prvoj seriji Prosvjete Stjepan Gunjača kaže: *Ova serija časopisa iako nosi obilježja amaterske obrade arheološke, historijske i topografske problematike, značajna je po tome što se ova problematika počela postavljati, što se publicirao arheološki materijal i naročito po tome što su registrirani topografski podaci.*²¹

O prvom broju glasila Radić iz Korčule piše Marunu: *I ono je djelo ljudskih ruku, pa tako silno daleko od savršenstva.*²²

¹⁶ Izvještaj upraviteljstva Hrvatskog starinarskog društva u Kninu o društvenom radu i napredku od 14.rujna 1896., SHP, Knin, ser. I, 2(1896) 203

¹⁷ Uredništvo, Bibliografija, Iz Dalmacije, SHP, Knin, ser. I, 5(1900) 99.

¹⁸ Upraviteljstvo, Izvještaj Upraviteljstva Hrvatskog starinarskog društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec, SHP, Knin, ser. I, 2(1896) 60

¹⁹ Uredništvo, Predgovor, SHP, Zagreb, ser. III, 1(1949), 8.

²⁰ D. Vrsalović, o. c., 203.

²¹ S. Gunjača, Starohrvatska prosvjeta, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1971., sv. 8, 133,

²² Pismo Radića - Marunu od 26. siječnja 1895., Arhiv Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Prva serija uz radove koji se bave arheološko-povijesno-umjetničkim temama, u većini svezaka donosi *Izveštaj Hrvatskog starinarskog društva u Kninu o društvenom radu i napredku* kvartalno, polugodišnje ili godišnje. U gotovo svim svescima nalazimo rubriku *Bibliografija* o novim časopisima i knjigama te *Razne vesti* - kratki prikaz novih arheoloških nalaza ili nalazišta, djelovanje arheoloških društava, vijesti o *Prosvjeti* ili druge obavijesti. Pravila Hrvatskoga starinarskog društva nalazimo u prvom broju *Prosvjete*, te u broju 3 od 1896., dok brojevi 3 i 4 za 1897., 3 i 4 za 1898., te 3 i 4 za 1901. donose *Imenik članova Hrvatskog starinarskog društva*.

Vrijednost prve serije nije u samom objavljivanju arheoloških nalaza nego i u očuvanju topografskih podataka kao značajnom segmentu kulturne baštine te u populariziranju nacionalnog kulturnog blaga širokom krugu domaće i strane javnosti.

Na žalost dug prekid u izlaženju SHP posebno se osjetio u hrvatskoj arheologiji, jer rad Kninskog muzeja nije bio sustavno objavljivani, te je dosta podataka zauvijek izgubljeno.

Poslije gašenja prve serije *Starohrvatske prosvjete*, HSD je dosta dugo tražilo Radićevu zamjenu. Godine 1911. na skupštini društva donesena je odluka o pokretanju SHP kao godišnjaka.²³ Radi toga se L. Marun povezuje s arhitektom Ćirilom Ivekovićem, ali zbog izbijanja I svjetskog rata ne dolazi do realizacije.

Do novog poleta dolazi 1925. kada Stjepan Radić ulazi u vladu i postaje ministar nastave. Zahvaljujući tome Marun je uskoro uspio obnoviti Hrvatsko starinarsko društvo.²⁴

Dana 13. studenog 1926. sastali su se u Zagrebu članovi znanstvenog odbora Društva; arheolozi Mihovil Abramić i Viktor Hofilier, arhitekt Ćiril Iveković, državni arhivar Emilije Laszowski, povjesničar Ferdo Šišić i predsjednik Društva Lujo Marun, te donjeli zaključak, da se početkom slijedeće godine nastavi s izdavanjem *Prosvjete*. Sredstva za izdavanje su bila osigurana društvenom gotovinom, a trebala je izlaziti četiri puta godišnje. U drugoj seriji SHP predviđeno je da se obrađuje isključivo arheologija i povijest (politička i kulturna) hrvatskog naroda unutar granica: Raša - Neretva, Jadran - Pounje i Vrbas, područje koje je nekoć nosilo ime: Kraljevina Hrvatska i Dalmacija i to u vremenu od 500. do 1528 godine.²⁵

Za glavnog urednika određen je Ferdo Šišić, (1869.-1940.), koji je *sudjelovao s puno dobre volje i napora kod obnove SHP*.²⁶ Bio je redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, i glavni predstavnik historografije Hrvata između dva svjetska rata. Njegov znanstveni interes obuhvaćao je povijest hrvatskog naroda u svim razdobljima ali je bio izraziti predstavnik unitarističke nacionalne koncepcije.²⁷

U II seriji suradnici su bili istaknuti povjesni znanstvenici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca: Dragutin Anastasijević, Vladimir Ćorović, Ludmil Hauptman, Marko Kostrenčić, Milko Kos, Viktor Novak, Milan Prelog, Nikola Radojčić, Stanoje Stanojević, Milan Šufflay, povjesničar umjetnosti Ljubo Karaman, Antun Jiroušek, Vladimir Tkalčić, arheolozi Viktor Hofilier i Grga Novak te lingvist Petar Skok. Fra Lujo Marun ostao je jedini od

Ferdo Šišić, urednik Starohrvatske prosvjete od 1927. do 1928. godine

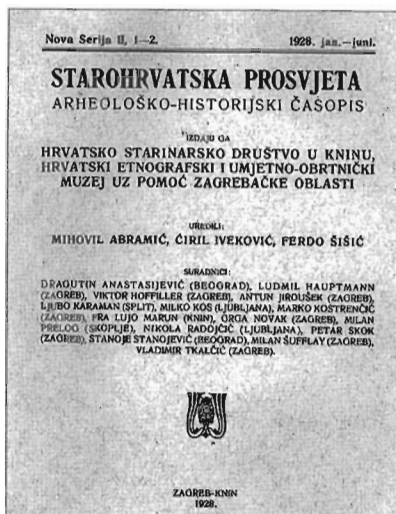
²³ K. Jurišić, o.c., 25.

²⁴ S. Gunjača, Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete, *SHP, Zagreb, 6(1958), ser. III, (1958), 23.*

²⁵ *SHP, Zagreb - Knin, 1(1927), 1-2, ser II, 160.*

²⁶ V. Novak, Ferdo Šišić 9. III. 1896. - 21. I. 1940. Biografski podaci, *Ljetopis JAZU, 54(1949), 419.*

²⁷ J. Šidak, Ferdo Šišić, *Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1971, sv. 8, 250-251.*

**Naslovnica druge (Nove serije)
Starohrvatske prosvjete**

starih suradnika. Ta je skupina svojim priložima dala glasilu znanstveni karakter, ali u toj drugoj seriji prevladavaju članci s povijesnom tematikom, ima i etnologije, dok je arheologije malo.

Časopis je uređivan tako da u prvom dijelu imamo *glavne* članke koje pišu Abramčić, Barada, Iveković, Marun, G. Novak, Peisker, Skok i Šišić. Potom slijede kraći članci, da bi pri kraju svakog sveska bili objavljeni u "ocjenama" brojni, opširni prikazi novih knjiga. U bilješkama na kraju samo prvog sveska II. serije nalazimo kraće prikaze novih knjiga i časopisa te na kraju tog sveska i *Pravila hrvatskog starinarskog društva u Kninu*.

U drugoj seriji na 495 stranica izašla su samo tri sveska kao dvobroji i to:

god. I. sv. 1/2 i 3/4 ..... 1927. g. (319 str.)

god. II. sv. 1/2 ..... 1928. g. (176 str.)

Uvođenjem diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929. godine, obustavlja se daljnje tiskanje časopisa. Ustvari tek otisnuta Starohrvatska prosvjeta br. 1/2 od 1928. g. se *kamarirala u Zagrebu u jedan magazin i ugledala je svjetlo dana tek nakon oslobođenja*.²⁸ Čitajući zaključke glavne skupštine HSD, održane 11. prosinca 1927. na kojoj je jednoglasno odlučeno da SHP treba od 1928. *dalje da proširi svoj zadatak, pored prvenstvenog obrađivanja srednjovjekovne hrvatske historije, još i na čitavu narodnu historiju Srba, Hrvata i Slovenaca, i na sva vremena do 1. decembra 1918*.²⁹ možda je i bolje da je prestala izlaziti jer je bila ozbiljna namjera odstupanja od prvobitne koncepcije bavljenja isključivo *arheologijom i historijom (političkom i kulturnom) hrvatskog naroda*³⁰ i pretvaranje u časopis za jugoslavensku povijest.

Slijedio je prekid od dvadeset i jedne godine, kad je 1949. godine izašao prvi svezak III. serije SHP. Stjepan Gunjača je u dnevniku zapisao: *Na putovanju 29. X svratili smo u Klis da podignemo alat i po obavljenom poslu prosljedili put Sinja. Međutim automobil se pokvario u Dugopolju te čekasmo puna četiri sata. Ovdje je pala odluka o izdavanju SHP*.³¹ Poticaj za ponovno izdavanje *Prosvjete* uz upravu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika poduprli su i znanstveni radnici iz Dalmacije na svom sastanku u Splitu, siječnja 1948. godine.³² Predviđeno je da se u *Prosvjeti* objavljuju i radovi stručnjaka iz srodnih ustanova, koje obrađuju hrvatsku prošlost, posebno onu stariju, i uredništvo se uglavnom držalo tih *pravila*.

U uredništvu su bili: povjesničar Miho Barada, pravni povjesničar Marko Kostrenčić te arheolog i povjesničar Grga Novak. Glavni urednik je postao arheolog i povjesničar Stjepan Gunjača (1909. - 1981.), jedan od najustrajanijih i najplodnijih terenskih istraživača, koji je vodio brojna arheološka istraživanja na povijesnim lokalitetima s područja stare hrvatske države između Cetine i Zrmanje. Nitko kao on, ni iz redova njegovih prethodnika nije pronašao i istražio toliko arheoloških objekata iz starohrvatskog perioda. Zaslužni je skrbnik arheološkog blaga koje se danas čuva u Muzeju, a posebno je zaslužan za podizanje nove muzejske zgrade.³³ Akademik Stjepan Gunjača uredio je devet svezaka *Starohrvatske prosvjete* (deset brojeva), s desecima priloga naših eminentnih stručnjaka. Zahvaljujući njemu *Prosvjeta*

²⁸ "Tragovima povijesti muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu" - priredeni dijelovi stenograma iz TV emisije, "Okno", 16-30., prosinac 1976., 10.

²⁹ Uredništvo, SHP, Zagreb - Knin, ser. II, 1(1927), 3-4, 319.

³⁰ SHP, Zagreb - Knin, ser. II, 1(1927), 1-2, 160.

³¹ Dnevnik *Sv. Spasa na vrelu Cetine za 1947. g.* Zahvaljujem na obavijesti kolegici M. Petrinec.

³² Uredništvo, Predgovor, SHP, Zagreb, ser. III, 1(1949), 8.

³³ M. Suić, Životni put Stjepana Gunjače, *Gunjačin zbornik, Zagreb, 1980*, 13-20.

je doživjela kvalitetnu promjenu, odlikuje se visokim stupnjem znanstvenosti, aktualnošću tematike i stručnošću suradnika. Tek s tiskanjem III. serije *Prosvjete* možemo kazati da imamo znanstveno glasilo za starohrvatsku arheologiju. Time je Gunjača dao vrijedan doprinos našoj znanosti, a isto tako afirmaciji Muzeja i naše nacionalne arheologije u nas i u svijetu. Uz stručne radove naših medievalista, u svakom svesku objavljuje se i rad o djelovanju Muzeja u proteklom razdoblju, te ujedno i o radu Instituta za nacionalnu arheologiju u br. 8-9 te 10. Pod uredništvom S. Gunjače tiskano je ukupno 2215 stranica SHP.

Sv. 1	1949. g. (294 str.)
Sv. 2	1952. g. (232 str.)
Sv. 3	1954. g. (194 str.)
Sv. 4	1955. g. (234 str.)
Sv. 5	1956. g. (216 str.)
Sv. 6	1958. g. (232 str.)
Sv. 7	1960. g. (281 str.)
Sv. 8-9	1963. g. (279 str.)
Sv. 10	1968. g. (253 str.)

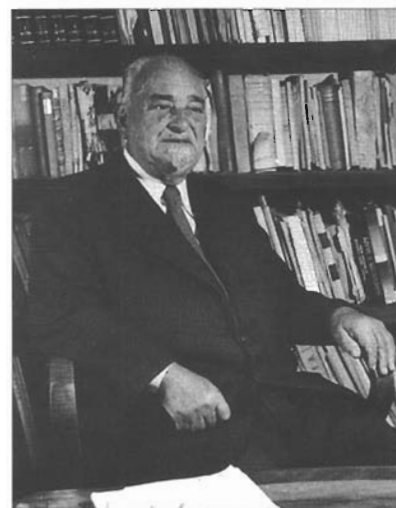
Kako je Muzej početkom 1949. godine ušao u sastav Jugoslavenske akademije, ona je preuzela časopis.³⁴

Brojevi 8 i 9, te 10 glasila su Instituta za nacionalnu arheologiju JAZ-u u Splitu.

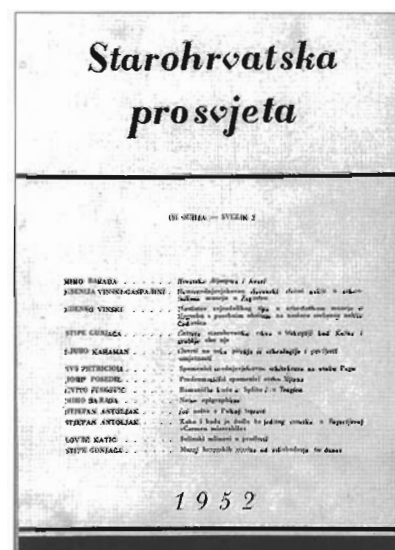
Tiskanjem ove zadnje serije SHP, Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika ponovno je omogućeno objavljivanje novo-otkrivenih nalazišta kao i obilne arheološke građe koja još nije bila sustavno obrađena.

Nakon ovoga slijedio je prekid od trinaest godina, čemu je razlog bio zauzetost tadašnjeg uredništva drugim poslovima, a malobrojno stručno osoblje Muzeja bilo je angažirano oko priprema i realizacije nove stalne postave u novoj zgradi. Godine 1981. obnavlja se III. serija *Starohrvatske prosvjete*.³⁵ Ukidanjem Instituta, SHP od sveska 11/1981. postaje glasilo Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. U uredništvu su Zdenko Vinski, Ivo Petricioli, Željko Rapanić i Dušan Jelovina, koji je ujedno i odgovorni urednik.³⁶ Od broja XVI/1986. imamo i Izdavački savjet: Božidar Čečuk (Zagreb), Davor Domančić (Split), Dušan Jelovina (Split), Tomislav Marasović (Split), Branko Marušić (Pula) i Tomislav Raukar (Zagreb), te Vedrana Delonga koja je pridružena uredništvu.³⁷

Urednik nastavka III. ser. Dušan Jelovina, arheolog, muzejski i znanstveni savjetnik, rođen 1927. g., posvetio se u svom stručnom i znanstvenom radu isključivo nacionalnoj arheologiji, istraživanjima srednjovjekovnih groblja s težištem na Ravne kotare i kninsko-cetinsku regiju.³⁸ Najveći dio svojih brojnih terensko-arheoloških istraživanja uspio je objaviti u stručnim izvještajima i sustavnim znanstvenim objavama, pretežan dio kojih je objavljen baš u SHP. Ovo zadnje razdoblje pod glavnim urednikom Dušanom Jelovinom ujedno je i najplodnije razdoblje *Starohrvatske prosvjete*. Kao odgovorni urednik SHP uspio je okupiti velik broj uglednih domaćih medievalista koji objavljuju svoje radove u časopisu Muzeja. Nastavak i redovno izlaženje III. serije SHP omogućilo je mladim stručnjacima, pretežno zaposlenim u Muzeju

Stjepan Gunjača, urednik Starohrvatske prosvjete od 1949. do 1968. godine

Naslovnica treće serije Starohrvatske prosvjete

³⁴ M. Zekan, 100 godina Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, *Split*, 1993, 12.

³⁵ Uredništvo, *SHP, Split, ser. III, 11(1981)*, 7.

³⁶ Ibid.

³⁷ *SHP, Split, ser. III, XVI(1986)*.

³⁸ V. Delonga; Uč 65. obljetnicu života Dušana - Duje Jelovine, *Obavijesti HAD-a, Zagreb, XXIV(1992)*, 78-80.

**Dušan Jelovina urednik
Starohrvatske prosvjete od 1981.
do 1995.**

da objavljuju svoje stručne radove. Uredništvo je zadržalo vizualno prepoznatljiv izgled glasila, donoseći na kraju svakog sveska do broja 18/1988. rad o djelatnosti Muzeja u proteklom razdoblju. U broju 16 *Prosvjete* od 1986. godine objavljen je prvi znanstveni članak jednog stranca, dr. Ludwiga Steindorffa, s Westfälische Wilhelms sveučilišta iz Münstera, pisan za ovaj časopis pod nazivom *Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana*. Zapravo, ovo nije prvi članak objavljen u *Prosvjeti*, kojeg je napisao stranac, jer je već urednik druge serije objavio dva rada stranih stručnjaka i to J. Peiskera *Raširenje Slavena*³⁹ što je već prije bio objavljen na drugom mjestu, te rad T. Peiskera *Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja*⁴⁰ za koji nismo sigurni da je pisan prvotno za *Prosvjetu*.

Najuspješnije razdoblje u izdavanju *Prosvjete* bilo je u vremenu od 1981. do 1992. godine, kada je uređeno deset svezaka SHP, odnosno 2707 stranica časopisa.

Sv. 11	1981. g. (250 str.)
Sv. 12	1982. g. (247 str.)
Sv. 13	1983. g. (243 str.)
Sv. 14	1984. g. (366 str.)
Sv. 15	1985. g. (311 str.)
Sv. 16	1986. g. (246 str.)
Sv. 17	1987. g. (182 str.)
Sv. 18	1988. g. (258 str.)
Sv. 19	1989. g. (288 str.)
Sv. 20	1990. g. (316 str.)

Sve u svemu, u ovih sto godina izašla su četrdeset četiri sveska *Starohrvatske prosvjete*. To je omogućilo Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika objavljivanje njegove bogate arheološke građe. *Prosvjeta* je postala spona između najstarije povijesti Hrvata na ovom tlu, te naše i europske javnosti. Zahvaljujući njoj utrti su putevi nacionalnoj arheologiji, te je izašao na vidjelo obilan arheološki materijal.

Značajka prve serije *Prosvjete* su suradnici, mahom amateri, ali također i dragocjeni topografski podaci i vrijedan arheološki materijal. U drugoj seriji časopisa surađuju vrsni stručnjaci onog vremena, ali imamo vrlo malo članaka koji se bave arheologijom. Tek treća serija *Starohrvatske prosvjete* okuplja veliki broj uglednih domaćih medievalista, koji objavljuju radove najvećim dijelom iz područja arheologije.

Godine 1898. *Prosvjeta* je imala 67 pretplatnika a zamjenu je uspostavila sa 78 srodnih ustanova.

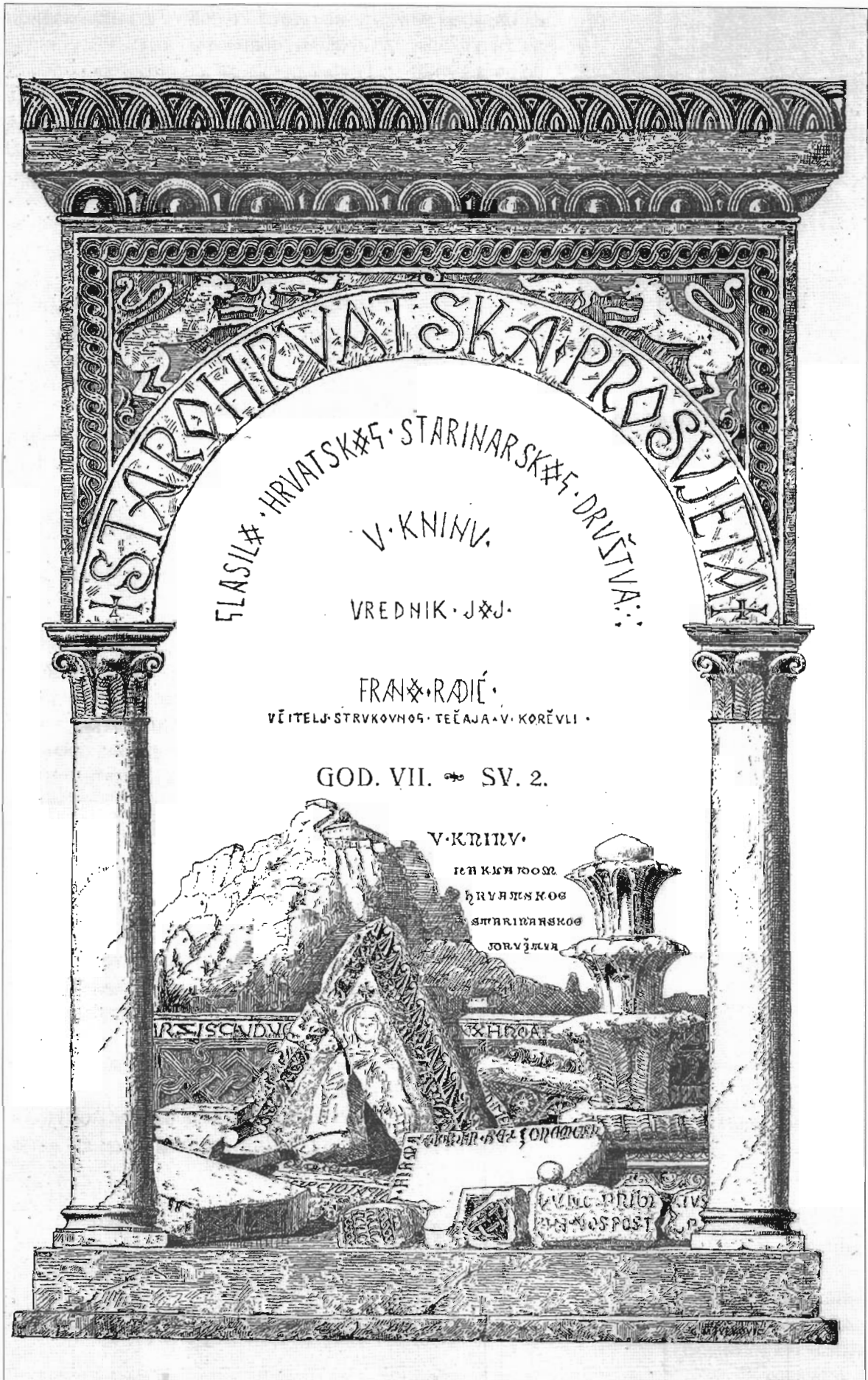
Danas se *Starohrvatska prosvjeta* u Hrvatskoj šalje u razmjenu na 103 adrese, te u dvadeset šest zemalja, na 158 adresa.

³⁹ T. Peisker, Raširenje Slavena, *SHP*, Zagreb - Knin, ser. II, 1(1927), 3-4, 210-251.

⁴⁰ J. Peisker, Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?, *SHP*, Zagreb-Knin ser. II, 2(1928), 1-2, 55-86.

Slika sa str. 16

**Naslovnica Starohrvatske
prosvjete iz 1903. godine
oblikovana po zamisli
Ć. Ivekovića**

Hrvoje Gjurašin

ONE HUNDRED YEARS OF STAROHRVATSKA
PROSVJETA

Summary

Reports of the Knin parish priest, Franciscan Gašpar Vinjalić from 1746 hold first records of Early Croatian monuments. They contain descriptions of archaeological sites with remains of Early Croatian architecture in the surroundings of Knin, Kapitul and Biskupija.

One hundred twenty five years later, in 1871 in Muć gornji, a fragment of an altar screen was found beside St Peter's Church mentioning the name of Croatian prince Branimir and the year of 888. The second half of the 19th century saw an ever increasing national movement against the autonomists who wished to see Dalmatia united with other parts of Croatia. The patriotic public was very excited about this accidental find. It was a time of increased interest for national heritage; excavations were carried out and the results of the first finds of Croatian monuments were published in newspapers and afterwards in archaeological journals such as the *Bulletino in Split* and the *Viestnik hrvatskog arheološkoga društva* and in its special section *Journal of the Archaeological Society of Knin*.

In 1888 father Frane Bulić wrote *Croatian monuments in the surroundings of Knin and other monuments in Dalmatia from the period of the national dynasty*. It was the first scholarly work in the field of national archaeology.

In 1893 the Archaeological Society of Knin changed its name into Croatian Archaeological Society while the numerous archaeological collection became the First Museum of Croatian Monuments. Such enthusiastic approach to national archaeology urged the Museum to publish its own journal. In 1895 the first issue entitled *Starobrvatska prosvjeta - Journal of the Archaeological Society of Knin* was published. It was the first archaeological journal to deal with national archaeology in Croatia and in the southern Slavic countries.

The initiator of *Starobrvatska prosvjeta* was father Lujo Marun (1857-1939), also founder and president of the Croatian Archaeological Society and founder of the Museum of Croatian Archaeological Monuments. He devoted all his life to research and excavations of Early Croatian archaeological sites in Dalmatia, marking thus the beginning of Early Croatian archaeology.

The first editor was Frano Radić (1857-1933), teacher of ship-building and stone cutting at the First Theoretical and Practical School of Crafts in Dalmatia, who never graduated architecture.

With exceptional diligence he tried to make up for his amateurism in archaeology and before becoming editor of *Prosvjeta*, he started studying Early Croatian churches. Up to 1904, 22 issues were printed, of which 6 were double issues. The first series was extremely important because it systematically dealt with archaeological, historical and topographic issues from national archaeology.

The first issue of the second series was released in 1927, i.e. after an interruption of 23 years. Only three double issues were published in two years. The editor-in-chief of this series was Ferdo Šišić (1869-1940), an extremely fruitful scholar studying the history of Croats. According to its programme, *Prosvjeta* was strictly to deal with Croatia

archaeology and history (political and cultural) on the territory bordered by the Raša and Neretva Rivers, Adriatic Sea and the Vrbas River. Father Lujo Marun was the only one of previous associates to continue working on the second series, while others were eminent historians of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. With their works they gave the journal a scholarly dimension, although there were more historical papers than archaeological ones.

After World War II, *Prosvjeta* was resumed and in 1949 in Zagreb, the Academy of Arts and Sciences published the first issue of the third series. The Museum was thus again given the opportunity to publish papers on its numerous archaeological and historical monuments - those that were not systematically studied, as well as the newly discovered archaeological sites. The journal was to publish papers written by scholars from similar institutions studying Croatian history, especially its earlier period. Editor of the first ten issues of the third series until 1968 was academician Stjepan Gunjača (1909-1981), meritorius curator of archaeological finds kept in the Museum nowadays. Owing to his tremendous efforts, the collection was moved into the new Museum building. Thanks to him, *Prosvjeta* gained a higher quality of papers and its associates were chosen among eminent archaeologists.

After an interruption of thirteen years, in 1981 the third series of *Starohrvatska prosvjeta* continued to be published by the Museum of Croatian Archaeological Monuments. Its editor-in-chief was Dušan Jelovina. His speciality was national archaeology and reserach of medieval necropolises. As editor-in-chief of *Starohrvatska prosvjeta* he gathered a number of reputable Croatian medievalists and the time he stood as editor-in-chief may rightly be considered the most successful.

In the course of these hundred years, forty-four issues of *Starohrvatska prosvjeta* were publshed. In fact, that enabled the Museum of Croatian Archaeological Monuments to print papers on its rich exhibits. *Prosvjeta* linked the earliest history of the Croats on this territory with the public in our country and abroad. It paved the way to national archaeology and numerous material remains from medieval Croatian history were brought to light.

In 1898 *Prosvjeta* had 67 subscribers and was sent in exchange for 18 journals to 14 countries.

Today, *Starohrvatska prosvjeta* is sent to 103 addresses in Croatia, and to 158 addresses to 26 countries.